

Anu Laukkanen, Marjukka Colliander ja Anne Teikari

TARVITSEVA, ULKOPUOLELLA, VAILLA

Kulttuurin saavutettavuuden tulkintoja kulttuuri-, sosiaali- ja terveysalan henkilöstön puheessa

Needy, outsider, deprived. Interpretations of accessibility among the staff of the culture sector, health care and social services

The principles of culture for all and diversity are central in Finnish cultural policy concerning accessibility of art and culture. Although the concept of accessibility has its roots in disability studies and activism, the accessibility of art and culture has not been articulated from the point of view of critical disability research in the international culture policy conversation. Following disability researcher Tanya Titchosky we argue that accessibility can be considered as interpretation of relations between human and the environment they live in. In our analysis of culture projects that aimed making art and culture accessible for those living in social and health care institutions, we examine what kind of interpretations about those lacking access to arts and culture were constructed in the interviews of the personnel. How were the lack of art and culture or hindrance to art and culture defined? How was art and culture made accessible and how this was rationalized?

We argue, that the figure of non-participant and its lack and need for art and culture was partly constructed as a rationalization for the culture projects we studied. This figure and the values attached to it may work as an obstacle in making arts and culture more accessible because it does not allow context-specific understanding of the conditions for participation in arts and culture.

Keywords: Cultural participation, accessibility, arts for health, social and health services

Johdanto

Saavutettavuutta suomalaisessa kulttuuripoliitikassa hahmotetaan tällä hetkellä kahden keskeisen periaatteen, kulttuuria kaikille -ajattelun ja moninaisuuden huomioimisen, kautta. Tämä on tarkoittanut yhtäältä yksilöiden erilaisten toimintakykyjen ja mahdollisuuksien, eli moninaisuuden, huomioimista kulttuuripalveluissa, ja toisaalta pyrkimystä suunnitella kulttuuri- ja taidepalvelut lähtökohtaisesti kaikille saavutettaviksi. Saavutettavuus-ajattelu on tullut osaksi valtiollista kulttuuripoliittikkaa aiempaa voimakkaampana 2000-luvun alusta lähtien, ja se on ulotettu koskemaan kaikkia väestöryhmiä. (Lahtinen, Sokka & Jakonen, 2016, s. 39.) Kulttuurin saavutettavuuden painotus kytkeytyy

koko Eurooppaa koskevaan kulttuuripoliittiseen liberaalis-humanistiseen traditioon, jonka mukaan yksilöllä on lähtökohtaisesti oikeus ja potentiaali hyötyä kulttuurista ja taiteesta (Kawashima, 2006, s. 64; ks. myös Lehtikoinen, 2017, s. 7). Saavutettavuus-ajattelulla on juurensa myös vammaistutkimuksessa, -politiikassa ja -aktivismissa. Vammaisuuden tutkijat ja vammaispoliittiset toimijat ovat tehneet paljon työtä vammaispoliittisten tavoitteiden integroimiseksi kulttuuripoliittikkaan (OPM, 2004; ks. myös Lahtinen, Sokka & Jakonen, 2016, s. 28–29)¹.

Tässä artikkelissa tutkimme eri toimijoiden käsityksiä taiteen ja kulttuurin saavutettavuudesta sosiaali- ja terveysalan laitoksissa

toteutetuissa kulttuurihankkeissa.² Kriittisessä vammaistutkimuksessa on oltu kiinnostuneita muun muassa siitä, miten saavutettavuudesta on tullut ylipäänsä vain tiettyjä ihmisryhmiä koskeva asia, ja millaiset ihmisyyden näkymättömät normit voivat vaikuttaa siihen, mitä saavutettavuutta edistävillä toimilla saadaan aikaan. Vammaistutkija Tanya Titchoskyn mukaan saavutettavuutta voidaan tarkastella havaitsemisen ja arvioimisen tapana, ”joka asettaa ihmiset erilaisiin suhteisiin ympäristönsä kanssa” (Titchosky, 2011, s. 13, 6). Yksilön ominaisuudeksi ja esteeksi ymmärretty vammaisuus tuottaa luonnollistettua tapaa ymmärtää saavutettavuus jonain, mitä joillain on (ei-vammaiset) ja toisilta puuttuu (vammaiset) (Titchosky, 2011, s. 6).

Titchosky onkin ollut kiinnostunut saavutettavuutta yliopistoissa koskevassa tutkimuksessaan siitä, miten joistakin asioista ja ihmisistä ylipäänsä tulee saavutettavuuspuheen ja -toimien kohteita. Miten saavutettavuus ”hoidettavana asiana” (esim. ramppien rakentamisena) tuottaa tulkintoja tiettyjen kehojen, ihmisten, ja ihmisryhmien suhteesta ympäristöön? Tässä artikkelissa kulttuuripolitiikan tutkimuksen kytkeminen vammaistutkimuksen näkökulmiin tarkoittaa sen havainnoimista, millaisia tulkintoja ihmisen ja ympäristön suhteesta tai saavutettavuuden esteistä muodostui taiteen ja kulttuurin saavutettavuutta edistävissä hankkeissa kulttuuri- ja hoivalaitosten henkilöstön haastattelupuheessa. Artikkelimme ei siis käsittele vammaisiksi ”tiedettyjä” tai identifioitavia kulttuurin ja taiteen tekijöitä, käyttäjiä, kuluttajia tai siihen osallistuvia, vaan ennemminkin selvittää miten normalisoivat ja ableistiset normit toimivat taiteen ja kulttuurin saavutettavuudesta puhuttaessa.

Saavutettavuuden tulkinnat tuottavat analyysimme perusteella erilaisia figuureita, millä tarkoitamme feministisessä kulttuurintutkimuksessa ja erityisesti affektien tutkimuksessa käsiteltyjä itsenäiseltä ja historiattomalta vaikuttavia hahmoja, joihin tarttuu tai tahmaantuu erilaisia asioita, arvoja, ominaisuuksia, merkityksiä ja tunteita (Ahmed, 2004, s. 44–47; Ahmed, 2000, s. 5; ks. myös Mannevu, 2015, s. 32–34). Figuuereilla ei ole vastaavuutta todel-

lisissa ihmisissä, mutta ne ovat materiaalisia ja vaikuttavat stereotyyppien lailla tapaan, jolla esimerkiksi laitoksissa asuvilla henkilöillä nähdään olevan tiettyjä ominaisuuksia, jonka takia taidetta ja kulttuuria halutaan tuoda heille. Saavutettavuus-keskusteluja muovaa usein ajatus henkilöstä, joka ei jostain syystä osallistu kulttuuriin (ns. non-participant). Toimien kohde-ryhmiksi valikoituvatkin usein väestöryhmät, joiden ajatellaan olevan eri syistä syrjäytyneitä kulttuurin hyvää tekevästä ja osallistavista vai-kuuksista. (Stevenson et al., 2017, s. 99–100.)

Kysymmekin, millaisia figuureja kulttuurin saavutettavuuskeskustelun kohteena olevasta ihmisryhmästä rakentuu kulttuurilaitoksen ja hoivalaitosten henkilöstöjen haastatteluissa? Millaisiin tulkintoihin esteistä, puutteista, keinoista ja ratkaisuista ja niiden suhteesta kohde-ryhmään nämä figuurit perustuvat?

Analysoimme ensinnäkin etäkonsertti-hankkeessa tuotettua tutkimusaineistoa, jossa Tampere-talo tuotti palveluasumisen, terveydenhoidon ja kriminaalihuollon laitoksiin konsertteja etäyhteyden avulla. Toiseksi analysoimme ikäihmisten laitoksessa miehille järjestetyn kokkikerhon yhteydessä tuotettua tutkimusaineistoa.

Tutkimusaineisto

Artikkelin tutkimusaineisto³ koostuu ensinnäkin Tampere-talon etäkonsertti-hankkeesta kerätystä monipuolisesta tutkimusaineistosta, jonka on kerännyt Anne Teikari. Hankkeen pilotointi toteutettiin syksyllä 2013, jonka yhteydessä pääosa aineistosta kerättiin haastatteleamalla hankkeessa mukana olleita henkilöitä ja havainnoimalla etäkonserttitilanteita. Konsertteja toteutettiin myös pilotointivaiheen jälkeen, ja havainnointiaineistoa sekä haastatteluja kerättiin satunnaisesti myös näistä konserteista.

Pilottihankkeessa Tampere-talo välitti konserttejaan⁴ internetin välityksellä reaaliaikaisesti sosiaali- ja terveysalan laitoksiin: nuorisopsykiatrisen yksikköön, vankilaan, palvelukeskuksiin, ikäihmisten hoitolaitoksiin ja kouluihin. Aineistoa on kerätty näistä kaikista kohteista, mutta

tässä artikkelissa on hyödynnetty vain Tampere-talon ja ikäihmisten hoivalaitoksien työntekijöille toteutettuja haastatteluita. Haastatteluvina on ollut laitoksissa johtavassa asemassa työskenteleviä ja eri ammattiryhmien edustajia, muun muassa lähihoitajia, sosiaalialan toimijoita ja toiminnanohjaajia.

Kyseisenlaiselle etäkonsertille ei ollut entuudestaan olemassa standardia, vaikka konserttien suoratoistaminen on jo yleisesti tunnettu käytäntö. Erityisen etäkonserttihankkeesta teki se, että suoratoistetut konsertit välitettiin nimenomaan sosiaali- ja terveysalan laitoksiin. Hanke vaati uudenlaisia teknisiä resursseja ja osaamista sekä kulttuurilaitoksen että konsertin vastaanottavan sosiaali- ja terveysalan laitoksen osalta. Etäkonsertin pilottivaiheessa Tampere-talon henkilökunta kävi esittelemässä ja avustamassa konsertin toteuttamisessa paikan päällä. Henkilöstön mukaan tavoitteena oli tarjota konserttielämys, mutta myös mahdollistaa vuorovaikutus etäkohteen asiakkaiden ja artistin välillä. Tätä varten konserttien yhteydessä järjestettiin *Meet and Greet* -tuokio⁵, jonka aikana etäyleisö sai esittää artisteille kysymyksiä chat-yhteyden tai tekstiviestien välityksellä.

Etäkonserttihankkeella oli selkeä kytkös Tampereen kaupungin strategiaan sekä Tampere-talon arvoihin ja toimintakulttuuriin saavutettavuuden lisäämisestä ja sosiaalisesta vastuusta. (Tampere-talo toimintakertomus, 2012, s. 4–5.) Konsertit toteutettiin opetus- ja kulttuuriministeriön kohdennetulla hankerahoituksella, jossa tarkoitus oli hyödyntää teknologiaa kulttuurin ja taiteen saavutettavuuden parantamisessa. Etäkonserttihankkeessa sosiaali- ja terveysalan laitokset olivat vain yksi asiakasryhmä. Samalla teknologialla tavoiteltiin myöhemmin kaupallista sovellettavuutta ja tuoton mahdollisuuksia.

Artikkelissa on hyödynnetty myös Marjuka Collianderin tuottamaa toista aineistokokonaisuutta, joka kerättiin haastattelun ja osallistuvan havainnoinnin keinoin toisen kulttuurihankkeen, ikäihmisten hoitolaitoksessa toteutetun miesten kokkikerhon aikana, vuosina 2015–2016. Haastatteluja tehtiin hoitolaitoksen fysioterapeutille, kahdelle ohjaajalle, toimintaterapeutille, hoitajille, sekä sosiaalityöstä vastaaville henkilöille. Kyseisessä laitoksessa toteutettiin etäkonsertti pilottivaiheen jälkeen. Myös kokkikerhoon osallistuneita miehiä haastateltiin, mutta tässä artikkelissa käsittelemme pelkästään eri laitosten henkilöstön näkemyksiä.

Olemme anonymisoineet kaikki hoivalaitoksista kerätyt aineistot. Kun viittaamme haastatteluihin, käytämme vanhainkodista lyhennystä VK, sekä toisesta ikäihmisten hoitolaitoksesta lyhennettä IH, vankilasta V, palvelukeskuksesta PP. Joissakin suorissa sitaateissa katsomme olevan tarpeen mainita myös puhujan ammatin, jolloin käytämme seuraavia lyhennyksiä: hoitaja H, ohjaaja O, johtaja J, toimintaterapeutti TT.

Tampere-talon henkilöstöstä haastateltiin hankkeessa mukana olleita tekniikan ja ohjelmaosaston työntekijöitä sekä kulttuurilaitoksen johtotehtävissä toimivaa henkilöä, jonka ajatuksesta etäkonsertti oli saanut alkunsa. Näihin haastatteluihin viittaamme lyhenteellä TT. Suorissa sitaateissa käytämme seuraavia lyhenteitä: tekniikan osaston työntekijä TTT, ohjelmaosaston työntekijä TTO sekä johtaja TTJ.

Aineiston analyysimenetelmä

Lähdimme lukemaan haastatteluaineistoa ajatuksenamme, että saavutettavuuden edistäminen tuomalla taide- ja kulttuuripalveluja erilaisiin laitoksiin on jo jonkinlainen tulkinta siitä, mikä laitoksissa asuvien ihmisten suhde ulkomaailmaan ja siellä tapahtuvaan taiteeseen ja kulttuuriin on. Väitämme, että samoin kuin vammaisuuden määrittelyä ja vammaisiin suhtautumista on hallinnut luonnollistettu ajatus ns. normaalista, toimivasta kehosta (Garland-Thomson, 1996, s. 8–9; ks. myös Hamraie, 2012), myös kulttuuriin osallistujasta – tai paremminkin osallistumattomasta ja kulttuurin puutteessa olevasta – on muodostunut saavutettavuushankkeiden ”normaali” ainakin strategioiden ja diskurssien tasolla. (Stevenson et al., 2017.)

Vammaistutkimuksessa hahmotettuun ”normaaliuteen” kuuluu ryväs arvoja, kuten riippumattomuus ja autonomisuus, haluk-

kuus, mahdollisuus ja taito kehittää kykyjään (Schildrick, 2012; Vaahtera, 2012a, s. 88; ks. myös Penketh, 2017, s. 117–119 tietynlaisten kykyjen normalisoinnista taidekasvatuksessa), kun taas saavutettavuus-diskursseissa syntyvä normaaliutta figuroi mieluiten korkeakulttuuria tai ainakin laadukasta kulttuuria elämään-sä kaipaava ja kulttuurista ja taiteesta voimaa ammentava syrjäytymisuhan alla oleva hahmo, jota siis kutsumme figuuriksi. (Vrt. Stevenson et al., 2017; ks. myös Heikkilä, 2016.)

Tulkitsemme, että kulttuuriin ja taiteeseen osallistumisen tarve tai halu voidaan nähdä myös normatiivisena arvona. Tutkimme, miten kulttuuripalvelujen tuottajat sekä hoivalaitosten henkilökunta luonnehtivat haastatteluissa kohderyhmää tai saavutettavuustoimien kohteita. Toiseksi tarkastelimme, miten esteellisyys, este, tarve ja puute määrittyivät tutkimusaineistossa. Kolmanneksi tutkimme, miten saavutettavuustoimia perusteltiin, eli miten ja miksi Tampere-talo sekä sosiaali- ja terveystalot laitokset vastasivat näihin esteisiin, tarpeisiin ja puutteisiin.

Saavutettavuustoimien kohteet, osallistumisen esteet ja ratkaisut Tampere-talon näkökulmasta

Kulttuurilaitoksen henkilöstön haastatteluissa kohderyhmä määrittyi ensisijaisesti ihmisiksi, jotka eivät pääse paikalle kulttuurilaitokseen, tai joille on liian hankalaa tulla taloon. Yksinkertaisimmillaan este on se, että he ovat osin lääketieteellisistä syistä, kuten muistisairaat tai psykiatrisen osaston nuoret, että osin omasta syystään, kuten esimerkiksi vankiloissa, lukkojen takana tai kyvyttömiä osallistumaan konserttitalossa järjestettävään konserttiin. Esteen paikantaminen laitoksessa asumiseen tai pitkäaikaiseen oleskeluun liittyy etäkonserttihankeen osaksi saavutettavuus-keskustelua, jossa painottuu kaikkien oikeus kulttuuriin esteistä huolimatta sekä laitosta velvoittavan tasa-arvoisen, kaikille saavutettavan palvelun järjestämisen kautta. Samalla syy laitoksessa olemiseen on yksilöllinen, kuten lääketieteellinen tila tai vankeusrangaistus.

Tätä ajattelutapaa voidaan verrata vammaisuuden yksilöön paikantavaan näkökulmaan, jossa taiteen ja kulttuurin saavutettavuutta on edistetty tukemalla yksilön toimintakykyä muun muassa erilaisin apuvälinein tai pyörätuoliramppien rakentamisena. Kulttuurin ja taiteen palvelut on kuitenkin suunniteltu edelleen pääosin vain tietynlaisia kehoja ja liikkumistapoja ajatellen, ja esteet vaikkapa pyörätuolia käyttävän tanssitunneille osallistumisessa jäävät yksilön ongelmiksi. (Vehmas, 2014, s. 85–86; Titchosky, 2011, s. 4–6.) Tämän näkemyksen mukaan saavutettavuuskin koskee vain niitä, jotka poikkeavat jollain tavalla normista.

Saavutettavuuden käsite viittaa laajempaan synonyymiin fyysiselle esteettömyydelle, joka nousi voimakkaaksi diskurssiksi 1990-luvun aikana politiikan piirissä (mm. Majewski & Bunch, 1998, s. 153). Esteellä on perinteisesti viitattu konkreettisiin esteisiin kuten meluun, joka estää kuulemisen, tai kynnyksiin, jotka estävät pyörätuolilla kulkemisen, mutta ne voivat olla myös abstraktimpia kuten taloudellisia, fyysisiä tai sosiaalisia esteitä. Suomalaisessa kulttuuripolitiikassa yksilökeskeisestä ja vain vammaisiin kohdistuvasta saavutettavuus-ajattelusta on siirrytty 2000-luvun aikana korostamaan moninaisuutta ja saavutettavuuden merkitystä kaikille (Lahtinen, Sokka & Jakonen, 2016, s. 36–38; OPM, 2004a, s. 74; OPM, 2006, s. 5, 7). Kulttuurin saavutettavuuden edistämisen taustalla on oletus siitä, että kulttuurista tulisi ja voidaan tehdä saavutettavaa kaikille ihmisille; että kun esteet kulttuurin ja taiteen tieltä poistetaan – olivat ne sitten fyysisiä, maantieteellisiä, taloudellisia tai psykologisia – kulttuurista tulee kaikille saavutettavaa, ja myös aliedustetut väestönosat saavat edustuksensa kulttuuritapahtumien yleisöissä. (Kawashima, 2006, s. 56.)

Puutteiden ja esteiden kautta tarkasteltuna saavutettavuus-keskustelu paikantuu vammaisuuden lääketieteelliseen malliin, joka näkyy esimerkiksi taiteen ja vammaisuuden yhdistävissä keskusteluissa terapeutisuuden ja kuntoutuksen näkökulmien vahvana edustuksena. (Laes, 2017, s. 44, 67, 69, 79, 186; ks. myös Lehikoinen, 2017, s. 5.) Sosiaali- ja terveystalot ollessa kyseessä taiteen ja kulttuurin

merkitys kuntoutuksellisenä tai virikkeellisenä aktiviteettina juontuu tietysti varsin luontevasti hoivalaitosten ensisijaisista tehtävistä.

Haastatteluissa tuotiin kuitenkin esille myös se, että kaikki etäyleisöt eivät ole estyneitä pelkästään laitoksessa asumisen takia, vaan taustalla voi olla muitakin syitä, kuten se etteivät he käy muutenkaan kyseisessä kulttuurilaitoksessa tai että konserttikäytännöt voivat olla heille vieraita. On myös huomioitava, ettei ihmisen vammaisuus määritä tämän kiinnostusta kulttuuriin: osallistumattomuuden syy voi olla yksinkertaisuudessaan se, ettei henkilö ole kiinnostunut kulttuuritarjonnasta ylipäätään. Siten saavutettavuuden lisäämiseksi ei riitä vain se, että konsertti tuodaan saataville ja lähelle, “sun luokse” (TTJ), vaan kysymyksen tulevat myös etäyleisön keskinäiset erot kiinnostuksessa kulttuuriin ja aiemmassa kulttuuriin osallistumisessa.

Bourdieuolaisessa (Bourdieu, 1984) ajattelussa kulttuuriset mieltymykset ovat sidoksissa sosiaalisiin hierarkioihin, ja kulttuurin kuluttaminen on pohjimmiltaan harjoitetun ja opitun kapasiteetin tulosta (Kawashima, 2006, s. 65)⁶. Esimerkiksi Iso-Britanniassa, missä saavutettavuus ja osallistaminen taiteeseen ja kulttuuriin ovat olleet vallitsevia teemoja kulttuuripolitiikassa jo 1980-luvulta lähtien (Reeves, 2002, s. 7–20), hankkeet ja seurannat ovat osoittaneet, kuinka pyrkimys tavoittaa mahdollisimman laaja yleisö ei suoraan takaa kulttuurin demokraattisuutta tai tasa-arvon edistymistä. Saavutettavat, osallistavat kulttuurihankkeet voivat päinvastoin palvella jo lähtökohtaisesti kulttuuriin avoimesti suhtautuvia entistä monipuolisemmin jättäen potentiaaliset, mutta arasti osallistumiseen suhtautuvat edelleen ulkopuolelleen. (Walmsley, 2013, s. 113–114.) Etäkonsertin tarjonnan kulttuurilaitoksen johdon jäsenen mukaan (TTJ) kyseinen palvelu voi mahdollistaa kokonaiselämyksen, johon kuuluvat varsinaisen konsertin lisäksi tilaisuuden valmistautuminen pukeutumalla paremmin sekä konsertti sosiaalisena tapahtumana jälkikeskusteluineen. Konserttikokemus tällä tavoin määriteltynä saattaa kuitenkin muodostua osallistumisen esteeksi, sillä konserttikäyt-

täytyminen vaatii harjaantumista ja kokemusta. (Vrt. Small, 1998.) Kaikkiaan kulttuurilaitoksen haastatteluissa kuitenkin ymmärrettiin pilottihankkeen myötä etäkohteiden keskinäinen erillaisuus ja etäkonserttitapahtuman muokkautuminen kunkin kohteen resurssien mukaan. Tätä korostettiin painottamalla etäkonsertin joustavuutta kulttuuripalveluna: se on alusta, jonka varaan kukin etäkohde voi luoda omanlaisensa konserttitapahtuman.

Etäkohteiden henkilökunnan käsitys asiakkaiden toimintakyvystä vaikutti siihen, millaiseksi tapahtuma lopulta muotoutui. Esimerkiksi vaikeista mielenterveysongelmista kärsivien nuorten yksikössä työskentelevä henkilö arvioi ennakkoon joillekin nuorille olevan vaikeaa osallistua konserttitilaisuuteen. Tämä suhtautumistapa saattoi vaikuttaa myös siihen, että kyseisessä laitoksessa järjestettiin matalan profiilin ja kynnyksen konserttitapahtuma laitoksen neuvotteluhuoneessa, joka oli nuorille muista yhteyksistä ennalta tuttu. Käsitys asiakkaan tarpeista määrittäyty osin kontekstuaalisesti. Esimerkiksi hoivalaitoksen työntekijöiden näkemys samasta asiakkaasta vaihtelee tilanteen ja sen mukaan keneltä sitä kysytään. Kulttuuritoiminnan ohjaaja saattaa nähdä asiakkaan potentiaalisena konsertissa kävijänä, kun taas samanaikaisesti hoitotehtävissä toimiva työntekijä havaitsee asiakkaan rajoitteet sekä avuntarpeen ja puntaroi tämän kyvykkyyttä konserttiin avuntarjoajan roolissa. Kulttuurilaitoksen henkilöstön haastatteluissa laitoksissa asuvien toimijuus näyttäytyi vajaan, eikä heillä nähty olevan juurikaan päätösvaltaa omiin asioihinsa. Heitä luonnehdittiin syrjäytymisuhan alla olevina, “unohdettuina ihmisinä” (TTT2) tai heikommassa asemassa olevina, joilta ihmisarvoinen ja hyvä elämä mahdollisesti puuttuu.

Paradoksaalisesti kulttuurilaitoksen haastatteluissa etäkonsertin mahdollistava tekniikka nähtiin jonkinlaisena esteenä etäyleisön tasavertaiselle osallistumiselle verrattuna konserttitilassa paikan päällä olleeseen yleisöön. Etäkonsertin tuottaneen kulttuurilaitoksen osalta etäyleisön ja konsertissa esiintyneiden artistien välistä vuorovaikutusta ja läsnäolon

tuntua pyrittiin lisäämään *Meet and Greet*-kohtaamisilla ja chat-yhteydellä etäkohteesta konserttitalolle. Kohtaaminen ja läsnäolon tuntu, ”live-konsertti”, olivat kulttuurilaitoksen haastatteluiden mukaan yksi onnistuneen etäkonserttipalvelun ja yleisönsä saavuttaneen tapahtuman kriteereistä. Ilman tätä elementtiä etäkonsertti vertautui negatiivisessa mielessä tavalliseen televisioituun tai dvd:ltä katsottuun, taltioituun konserttiin. Kulttuurilaitoksen henkilöstön toive läsnäolon välittymisestä ei kuitenkaan sellaisenaan täysin toteutunut hoivailaitoksen realiteeteissa: osa asiakkaista oli niin huonokuntoisia erityisesti pitkälle edenneiden muistisairauksien vuoksi, ettei heitä edes tuotu tilaisuuteen. Toisaalta osalle etäyleisön kuuloajoista live-elementillä oli merkitystä, osalle ei.

Laitoksissa asuvien henkilöiden toimijahistoriat ovat hyvin erilaisia. Kokemukset tai kokemattomuus konserteista, ymmärrys teknologiasta ja muistisairaudesta mukanaan tuomat muutokset kognitiivisiin taitoihin määrittelevät etäkonserttitapahtuman merkityksiä kullekin eri tavoin. Myös kulttuurilaitoksen henkilöstön haastatteluissa nostettiin esille ikäihmisten kognitiiviset vaikeudet sen hahmottamisessa, mistä koko etäkonsertissa on kyse. Vankilassa esteeksi läsnäolon ja kohtaamisen hetkille voivat tulla turvallisuuden vaarantuminen ja vankilan säännöt.

Lukuun ottamatta yleistä saavutettavuuden ja kulttuurin saataville tuomisen ideaalia, mitä merkitystä etäkonsertilla nähtiin olevan sosiaali- ja terveysalan laitosten asiakkaille Tampere-talon henkilöstön näkökulmasta? Etäkonsertin nähtiin lisäävän ”hyvinvointia ja iloa” (TTJ), tuovan kauneuden kokemuksia, tarjoavan pieniä hetkiä ja elämyksiä, joilla voi olla kauaskantoisiakin vaikutuksia yksittäisen ihmisen elämään (TTO1). Valistuksen ajalta periytynyt ajatus kulttuurin ja taiteen sivistävästä ja sivilisoivasta vaikutuksesta tuli esille aineistossamme muun muassa kulttuurilaitoksen henkilökunnan puheessa taiteen mahdollisista vaikutuksista vankilassa. Vangeille etäkonsertti voi olla yksi tapa ”saada tavallisesta elämästä kiksejä niin että se ylittää ne kiksit, mitä rikoksista saa” (TTO1). Omien artistimielymyksien

esittäminen nähtiin myös tärkeänä toimijuutta lisäävänä tekijänä niille, jotka eivät koko vankila-aikanaan saa päättää mistään. Etäkonserttien nähtiin mahdollistavan muun muassa elämäntilanteen kokemuksen lisääntymistä. Näin he voisivat harjoitella päätöksen tekemistä vankilan ulkopuolista elämää varten:

Ku ihminen sano et, hän on ollu täällä kaheksan vuotta ja hänelt ei oo ikinä kysyty mitään mitä hän haluais. Ja nyt kysytään mistä konsertista mä oisin kiinnostunu. Et ei se oo ihme että on niin paljon palaavia ihmisiä, et sit ku sä yhtäkkiä palaat yhteiskuntaan ja sä et oo kymmeneen vuoteen tarvinnu tehdä mitään päätöstä ja yhtäkkiä sun pitää tehdä joka päivä, joka asiasta päätös. Elämähän on yhtä päätöksen tekemistä. (TTJ)

Konserttien nähtiin mahdollistavan myös yhteistyön kokemuksia. Kulttuurilaitoksen henkilökunnan kahdessa haastattelussa nostettiin esille tunnetun suomalaisen miesartistin konsertti mahdollisuutena etäyleisölle päästä osaksi yhteistä omaisuutta, jakamaan tätä kokemusta, osallistumaan keskusteluun ja ”niihin tunteisiin, joita artisti kansallisesti herättää.” (TTJ) Tämä tuo kiinnostavan ulottuvuuden saavutettavuuteen jonkinlaisena yhtenäiskulttuurin ihanteen mahdollistajana.

Tutkimusaineistomme perusteella voimme yhtyä Tanskan ja Skotlannin kulttuuripoliittisia strategioita tutkineiden Stevensonin, Ballingin ja Kann-Rasmussenin (2017) näkemykseen, jonka mukaan diskursiivisesti muotoutunut kulttuuriin osallistumattoman (non-participant) representaatio on ollut tarpeellinen muun muassa perustelemaan kulttuuri-instituutioiden julkista tukea. Aineistossamme näkyvät myös kolme perusteludiskurssia, joihin tämä osallistumattoman hahmo kietoutuu. Ensinnäkin valistuksen diskurssi kulttuurin yksilöä sivistävästä potentiaalista (*Bildung*) ei sinänsä hallitse keskustelua kulttuurin ja taiteen merkityksestä, mutta kun taidetta ja kulttuuria pyritään tekemään paremmin saavutettavaksi, kuvaan saapuu syrjäytymisuhan alla tai muuten heikommassa asemassa olevan osallistumattoman hahmo, jonka elämään korkealaatuinen

taide ja kulttuuri voivat vaikuttaa pitkänkin ajan kuluttua. Toiseksi kulttuurin demokratisaation ja kaikkien ulottuville saattamisen diskurssi näkyy myös etäkonserttihankkeessa tuotetussa aineistossa: esteitä on purettava nimenomaan arvokkaiksi nähtyjen instituutioiden tarjontaan, ja korkeatasoisen kulttuurin tarjoaminen kaikille näyttäytyy kulttuuri-instituutioiden eettisenä velvoitteena. Sosiaalisen inklusion diskurssi on näistä tuorein, jossa huoli kohdistuu epä-tasa-arvoon ja sen aiheuttamaan jaetun identiteetin kokemuksen hajoamiseen. (Stevenson et al., 2017, 97–101; ks. myös Lehikoinen, 2017.) Huoli epä-tasa-arvosta ja laitoksissa asuvien ihmisarvosta on luettavissa myös kulttuurilaitoksen henkilöstön haastatteluista, ja on sieltä löydettävissä myös epäilevää suhtautumista etäkonserttien yksiselitteisen hyvää tekevästä vaikutuksesta. Kulttuurilaitoksen haastatteluissa ilmeni vastakkaisiakin näkemyksiä siitä, miten etäkonserttihanketta tulisi vastaisuudessa kehittää. Kysymyksiä esitettiin muun muassa siitä, miten etäkonserttipalvelun kulut tulisi kattaa, onko se sosiaali- ja terveysalan laitoksen tehtävä; onko konsertin live-elementillä merkitystä ja miten sitä voitaisiin vahvistaa; tai miten kulttuurilaitoksen henkilöstö tulee vastaisuudessa olemaan mukana konsertin toteuttamisessa.

Kulttuurilaitoksen työntekijöiden puhettavat rakensivat kulttuuripalvelujen tuottajan todellisuutta, jossa hyvän tekeminen, hyvinvointi ja kulttuurin merkitys palvelivat taloutta (ks. Rautiainen-Keskustalo et al., 2014). Haastatteluissa artikuloitiin kiinnostavasti ja hyvin ajallemme tyypillisesti hyväntekemisen kytkeytyminen työntekijöiden kokemukseen oman työnsä merkityksellisyydestä. Hyväntekeminen näyttäytyi haastatteluaineistossa sekä yritysvastuullisena toimintana, että merkityksen tunnetta omaan työhön tarjoavana toimintana. Hyväntekeminen ”tuntuu hyvältä” (TTO2), ja nimenomaan se, että voi auttaa heikommissa asemassa olevia, jollaisina ihmiset sosiaali- ja terveysalan laitoksissa nähtiin. Näyttää myös siltä, hyväntekemisen kohteeksi tarvitaan ei-osallistujan, syrjäytymisvaarassa olevan hahmo, jota voidaan oman työn avulla saattaa osalliseksi taiteesta ja kulttuurista.

Hyväntekemisen tunnetta kulttuurilaitoksen henkilöstölle tuottivat mahdolliset omat kokemukset etäkonsertin vastaanottaneen laitoksen etäkonsertissa tai muiden, esimerkiksi hoivalaitosten henkilökunnan tai osallistujien raportoimat positiiviset vaikutukset. Vaikka tässä yhteydessä ei ollutkaan kyse vaikutustutkimuksesta, jossa selvitetään osallistujien näkemyksiä, tämä toistuva positiivisen palautteen raportoiminen sivuaa mielestämme taiteen vaikutusten arviointia koskevaa kriittistä keskustelua. On esitetty, että taiteeseen osallistumisen vaikutusten arviointia tai yleisötutkimusta vaijaa itseään ruokkivan positiivisen arvioinnin kehä (Johanson & Glow, 2015)⁷, joka johtuu muun muassa siitä, että tutkitaan vain niiden näkemyksiä, jotka ovat osallistuneet ja jotka jo lähtökohtaisesti suhtautuvat positiivisesti taiteeseen ja kulttuuriin (vrt. Heikkilä, 2016). Samaten myös arvioinnin erilaiset tavoitteet, kuten asian edistäminen ja rahoituksen varmistaminen omalle toiminnalle ohjaavat arviointia positiiviseen suuntaan. (Johanson & Glow, 2015.) Näissä molemmissa tavoitteissa yhdistyvät Tampere-talon henkilöstön haastatteluissa esille tulleet näkemykset etäkonserttihankkeen kahdenlaisen arvon sekoittumisesta: yhtäältä etäkonserttihanke vastaa saavutettavuuden ideaaliin, jossa ovat läsnä sekä pyrkimys tasa-arvoon että hyväntekemisen kokemus. Toisaalta etäkonserttihankkeen arvoa voidaan tarkastella imagohyötynä, uusien yleisöjen tavoittamisena ja toiminnan jatkumisen turvaajana. (Ks. Johanson & Glow, 2015, s. 255.)

Positiivisen arvioinnin kehää voidaan tarkastella tunteiden sosiaalisia ja poliittisia ulottuvuuksia ja tunteiden kierrättämistä tutkineen feministifilosofi Sara Ahmedin onnellisuusobjektin (engl. happy object) käsitteen (Ahmed, 2010, s. 21–49) kautta. Taiteen ja kulttuurin saavutettavuuden edistäminen – tai jopa taide ja kulttuuri itsessään – rakentuu muun muassa positiivisen evaluoinnin kehän ja kulttuuriin osallistumattoman figuurin kautta lupaukseksi jostain hyvästä, ja siten fetissinomaiseksi objektiksi, johon tarttuu ja tahmautuu positiivisia tunteita ja arvoja muun muassa sosiaalisen ja kulttuurisen pääoman muodossa (vrt. Ahmed,

2010, s. 12–13, 33–38; ks. myös Ahmed, 2000, s. 2–4).

Bill Kirkpatrick (2012) on tutkinut radion tuloa yhdysvaltalaiseen mediamaisemaan 1920-luvulla ja uuden teknologian roolia vammaisten “auttamisessa” ja vammaisuuden esteiden poistamisessa. Kirkpatrick osoittaa hallinnan ja diskurssien tutkimuksen näkökulmasta, miten valtio ja keskiluokkaiset kansalaiset saattoivat osoittaa hyveellisyyttään radion avulla muun muassa lahjoittamalla radioita “sänkyihinsä sidotuille” ja tarjoamalla heille yhteyttä yhteiskuntaan – oletuksena siis, että he olivat yhteiskunnan ulkopuolella vammansa takia. Radioteknologia ulotti maailman vammaisten luo, mutta maailma ympärillä ei muuttunut sinänsä miksikään. Vammaiskäsityksiä ei tarvinnut haastaa, sillä vammaiset pysyivät yhä “sänkyihinsä sidottuina”. Tilannetta ei voi tietenkään suoraan verrata nyky-Suomeen, jossa teknologiaa hyödyntäen viedään “maailma” konserttien muodossa hoivalaitoksissa asuville, ja jossa erilaiset teknologiat ovat mahdollistaneet yhä useampien osallistumisen ja osallisuuden yhteisten asioiden hoitoon. Myös vammaisia koskevat asenteet ovat muuttuneet, eikä heitä enää pyritä erottamaan muusta yhteiskunnasta ainakaan tietoisesti. (Kirkpatrick, 2012, s. 175.) Olisi ehkä kuitenkin aika haastaa tutkimusaineiston perusteella edelleen elävä laitokseen suljetun ja siten kaikesta syrjässä olevan, lähes ihmisarvoa vailla olevan figuuri, jota käytetään perustelemaan saavutettavuustoimia (vrt. Lehkoinen, 2017, s. 8–9).

Saavutettavuustoimien kohteet, osallistumisen esteet ja ratkaisut sosiaali- ja terveysalan laitosten näkökulmasta

Ajatus figuurista sopii hyödynnettäväksi myös laitoshenkilöstön haastattelujen analyysissa. Henkilöstön puhettavat ja toiminta ilmentävät erilaisia käsityksiä asiakkaista toimijoina. Erottelemme kuitenkin figuurin ja toimijakäsitykset toisistaan; figuurissa itsessään ei ole konkreettista tarttumapintaa yksilön piirteisiin, kun puo-

lestaan toimijakäsitykset perustuvat laitosten henkilöstön kokemuksiin heidän asiakkaistaan ja figuurien voi katsoa vaikuttavan näihin käsityksiin. Erottelun kautta havainnollistamme todellisuuden rakentumisen realiteetteja ja toiminnan motiiveja.

Kulttuuriolosuhteet ilmentyvät kaikissa tutkimissamme laitoksissa niin suoritettavan henkilöstön kuin johdon puheissa. Siinä missä laitoksen asiakkaista on rakentunut kulttuurilaitoksen henkilöstön puheissa saavutettavuustoimien kohde – figuuri kulttuuritoiminnan puutteesta olevasta yksilöstä – rakentuu vastaavasti laitosympäristöissä työskentelevän henkilöstön puheissa palvelujen tarpeesta olevana hahmona – asiakkaana jonka elämästä puuttuu “laatua”. Esimerkiksi vanhainkodin johtajan ja toisen ikäihmisten hoitolaitoksen ohjaajien haastattelussa on tulkittavissa ajatus siitä, että heidän asiakkaansa saattavat tarvita apua monipuolisemman elämän tahtomiseen, jolloin asiakasta voi “aktivoida ja motivoida” (VKJ) osallistumaan järjestettyyn toimintaan. Toisaalta yksilöiden väliset erot ja erilaiset kiinnostuksen kohteet tunnustetaan: ”Siis tarkoituksenmukaistahan se ei ole, että ketään raahaetaan väkisin tai vastentahtoisesti” (VKJ).

Sosiaali- ja terveysalan laitoksissa taiteen ja kulttuurin merkitys liittyy yhä vahvemmin ajatukseen ihmisen elämän mielekkyydestä ja monipuolisuudesta, ja esimerkiksi ikäihmisten hoitolaitoksissa on kulttuuria ja taidetta tarjolla monipuolisesti. Etäkonserttien vastaanottaneiden laitosten henkilökunnan haastattelussa tuli esille strategioiden merkitys suunnittelussa ja toteutuksessa. Hallituksen kärkihankkeet kulttuurin saavutettavuuden edistämisestä sosiaali- ja terveyspalveluissa vaikuttivat toiminnan suunnitteluun välillisesti. Kaupunki linjaa strategiansa hallituksen kärkihankkeiden mukaiseksi ja kaupungin edustajien kanssa tehty suunnitelma puolestaan vaikuttaa suoraan hoivalaitosten toimintaan.

Erään hoivalaitoksen henkilöstö kuvaili toteuttavansa toimintaa asiakkaille sen mukaan, mitä kaupungille tai kunnalle on sopimuksessa luvattu.

Ollaan käyty koulutuksissa, ja tehty tietynlainen sopimus, jossa tietyt asiat [on] luvattu. Ja meillä on näytetty ne sopimukset. Tiedetään ne mittarit millä meitä mitataan. (IHO.)

Tietoa asiakkaiden arjesta ja tarpeista annetaan johdolle, joka puolestaan tekee sopimukset yhdessä kaupungin kanssa. Asiakkaiden tarpeet määritellään näissä prosesseissa, joissa "ihmisläheisyys täytyy olla kaiken lähtökohtana". (PPJ.)

Mitä on luvattu varmaan niissä palvelulupauksissa, niin se näkyy välittömästi esimerkiksi näissä ryhmissä, joita on ikäänkuin sen vuoksi ja sitte, mutta ei sitä varmaan siinä työssä niinkö mieltä, että tämä on nyt sen vuoksi. (IHTT.)

Strateginen ajattelu on aina kuitenkin jonkinlaista rajaamista ja kompromissien tekoa, jossa kokonaisuus puetaan lopulta kirjalliseen muotoon. Tämä niin sanotun monen tiedon yhteen tuominen pyrkii tuottamaan tasalaatuisen strategian tasaamalla kärkiä, reunoja, ehtoja ja muotoiluja. Lopulta nämä toimet vaikuttavat työntekijöiden suunnitelmiin, toimiin ja valintoihin, kuten esimerkiksi siihen, ketkä laitoksen asiakkaista saavat osallistua tarjottuun kulttuuritoimintaan, ja miten esimerkiksi asiakkaiden yksilöllisiä tarpeita voidaan huomioida. (Vrt. Tähti, 2017.) Käsitukset laitosten asiakkaista toimijoina rakentuvat siten myös näissä ylemmän tahon strategisissa keskusteluissa. Hoivalaitoksessa asuvan ja asioivan yksilön figuuri rakentuu asiakkaana, joka tarvitsee apua ja ostaa tai kuluttaa palveluja. Vanhainkodin johtajan puheessa hoitaja näyttäytyy puolestaan näiden palvelujen tuottajana.

Niin omahoitaja menee kotikäynnille, hän vie sen koiransa sinne. Se koira viihdyttää siinä touhutaan ja keskustellaan ja suoritetaan niitä aamutoimia ... Se edellytti vaan tältä hoitajalta, et hän mieltii, et mitä hän voi tuottaa, mitä se vois olla. (VKJ.)

Suuremmissa pirkanmaalaisissa hoivalaitoksissa taide ja kulttuuri nähdään tärkeänä osana ihmisen elämää, ja myös tässä tutkimuksessa

laitoksissa haastateltu henkilöstö puhui asiakkaiden yksilöllisten tarpeiden huomioimisen merkityksestä. Henkilöstön puhettavat jakautuivat paljolti sen mukaisesti, missä roolissa he laitoksessa työskentelevät. Erityisesti laitosten johto käytti organisaation kieltä, johon kuuluivat puhe palvelulupauksista ja -sopimuksista, asiakaslähtöisyydestä ja -keskeisyydestä. Hoitajat korostivat asiakkaiden hoivatarpeita, ja muissa tehtävissä työskentelevät puhuivat enemmän kulttuurisista ja sosiaalisista tarpeista. Eri ammattiryhmien edustajat myöskin kyseenalaistivat toisen ryhmän edustajien tapaa tarkastella asiakkaiden toimintaa. Hoivalaitosten henkilökunta esitti keskusteluissa myös huolensa siitä, että panostaminen yksilölliseen huomioimiseen on vaikeaa resurssien puuttuessa. Johdon näkökulmasta resurssien puutteen sijaan ongelmana ovat useinkin henkilöstön asenteet. Henkilökunnan ja asiakkaiden palaute etäkonserteista oli kuitenkin positiivista, vaikka haastatteluissa tuli esille myös skeptisyyttä toiminnan merkityksestä. (Kts. Colliander, 2014; 2017; Rantanen, 2015.)

Hoivalaitosmaailmassa asiakkaiden tarpeisiin vastaamista sanoitetaan myös kuntoutuksen, virikkeellisyyden, osallistavuuden, aktiivisuuden ja toimintakykyä ylläpitävän toiminnan tarpeena, sillä asiakkaat myös tosiasialisesti tarvitsevat kognitiivista, fyysistä ja psyykkistä kuntoutusta. Tulkintamme mukaan etäkonsertissa yhdistyi hoivalaitoksissa sanoitettu tarve kulttuurilaitoksen henkilöstön sanoittamaan tarpeeseen ideologisella tasolla. Kuten edellä on kuvattu, ideologia ja strategiset tavoitteet eivät kuitenkaan aina kohtaa käytännön kanssa.

Kulttuurin saavutettavuuden lisääminen etäkonsertin kautta vastasi näennäisesti hoivalaitoksen asiakkaiden aktiviteetti- ja virkistystarpeeseen. Myös kulttuurilaitoksen työntekijät korostivat tätä näkökulmaa. Konsertin tuominen lisäsi hoivalaitoksen tapahtumatarjontaa. Tutkimusaineistomme perusteella saavutettavuuden ihanne ei kuitenkaan kohdannut käytäntöä. Hoivalaitoksista kerätyn havainnointi- ja haastatteluaineiston perusteella väitämme, että merkittävä osa niistä asiakkaista, joille etäkonsertti kulttuurilaitoksen henkilöstön puheen

tasolla kohdistettiin, eivät osallistuneet konserttiin. Suljetussa vankilassa, kaikista suljetuimmalla osastolla olevat vangit eivät päässeet konserttiin vankilan ruokasaliin mukaan, eikä konserttia myöskään välitetty heille internetin välityksellä. Samoin hoivalaitoksissa moni paljon apua tarvitseva ei päässyt konserttiin mukaan sen vuoksi, että laitoksen henkilöstöä ei ollut tarpeeksi heitä saattamaan. Toisaalta palvelukeskuksessa, jossa pääosa konsertin yleisöstä saapui itsenäisesti paikalle, etäkonsertti onnistui hyvin. Erään palvelukeskuksen konsertissa paikalla oli yli sata osallistujaa, ja konsertti sekä sen ohessa järjestetyt kahvitukset saivat kiitosta. Kyseisen palvelukeskuksen henkilöstön haastatteluista kävi kuitenkin ilmi, että samassa keskuksessa oli asiakkaita, jotka eivät päässeet itsenäisesti paikalle, ja he jäivät tarjotun kulttuurielämyksen ulkopuolelle. Joidenkin paikalle saapumattomien asiakkaiden esteenä oli ainoastaan lumivalli, jonka yli he eivät olisi päässeet, jos olisivat saapuneet asunnoltaan hoivakodin ruokasaliin, jossa konsertti järjestettiin.

Näkemyksemme mukaan kulttuurin saavutettavuudessa ei ole kyse ainoastaan tarjonasta. (Vrt. Colliander, 2017.) Merkittävä osa ikäihmisten hoitolaitoksissa asuvista ja asioivista yksilöistä on muiden avusta riippuvainen. Pääsy kulttuurin ääreen on riippuvainen myös muista tekijöistä. Suljetussa vankilassa päättävältä vankien elämän suhteen on viranomaisten käsissä. Näistä syistä johtuen pelkkä kulttuuritoiminnan lisääminen ja monipuolistaminen eivät riitä takaamaan yksilöille pääsyä toimintaan mukaan. Hoivalaitosten toimintajärjestyksen näkökulmasta tämä tapahtuu ainoastaan, mikäli hoivalaitoksen henkilöstö suhtautuu kulttuurihankkeisiin positiivisesti ja ohjaa resursseja eniten apua tarvitsevien asiakkaiden auttamiseen.

Julkilausuttujen käsitysten lisäksi ymmärrys tarpeesta ja puutteesta on kätketty toimintoihin, joita laitoksissa tehdään. Ajattelemme, että kaikinainen ihmisten toiminta sisältää aina käsityksen menneestä ja tulevasta, toiminnalle asetetuista toiveista ja pyrkimyksistä. Toiminta itsessään sisältää myös lausunnon siihen osallistuvien henkilöiden, tuossa hetkessä toimintaa

ohjaavien arvojen ja normien joukosta ja toimintajärjestyksestä. Näin tarkastelemme myös laitosmaailman toimintoja, joissa ymmärrys tarpeesta ja puutteesta ovat läsnä, sillä haastattelut eivät anna välttämättä tietoa puutteen sanoittamisesta.

Saavutettavuutta tulisikin tarkastella aina kontekstissaan. (Colliander, 2017.) Hoivalaitosten erilaiset käytännöt ja toimintatavat sekä henkilöstön näkemykset asiakkaista toimijoina vaikuttavat merkittävästi siihen, miten saavutettavuus ymmärretään ja myös siihen, miten se toteutuu. Samanaikaisesti puhutaan osallistumisen merkityksestä sekä hoivalaitosympäristön mahdollisuuksista ja rajoituksista. Kyse on rakenteellisesta portinvartijuudesta. Hoivalaitosten olemassaolo ja ensisijainen toiminnan tarkoitus määrittelevät aina toiminnan arvojärjestyksen. Vankilassa vartiointi ja turvallisuus ovat ensisijaisia, kun taas hoivalaitoksissa keskiössä ovat ihmisen perustarpeet ja hoiva. Laitoksen toimintaperiaatteiden lisäksi eri ammattiryhmien tehtävät määrittävät toimijoiden motiiveja.

Ahmedia mukaillen ajattelemme, että kun kohtaamme tiettyyn ihmisryhmään kuuluvia ihmisiä, kuten esimerkiksi vankeja, ikääntyneitä, muistisairaita ja mielenterveysongelmaisia, osana kohtaamista on niihin aiemmin jossain toisessa yhteydessä kiinnittyneinä olevia merkityksiä ja tunteita. Kohtaaminen voi herättää muissa vastauksen ja reaktion, joita näiden ihmisten alun perin ajateltiin herättävän. (Ahmed 2010, s. 41–45.) Tämä voi näyttäytyä myös toisen puolesta tekemisenä ja ajatteluna. Ikäihmisten hoivalaitosten henkilöstö sanoitti haastatteluissa oletuksiaan taiteeseen tai kulttuuriin osallistuvasta laitoksen asiakkaasta. Esimerkiksi askartelua ei kannata kaikilla osastoilla järjestää, sillä muistisairailta vanhuksilla eivät pysy kynä tai sakset kädessä, tai että joku asiakas syö helmen sen sijaan, että pujottaa sen nauhaan. Toisaalta musiikkiterapia koettiin monille muistisairaille sopivana ja mieluisana toimintana. Esimerkit etäkonsertin tarjoamisesta ja askartelutoiminnan järjestämisen haasteista muistisairaille muistuttavatkin Claire Penkethin (2017) analyysia näkevän, kätevän ja itsenäisen

kehon normista taidekasvatuksessa. Muistisairaiden kohdalla voidaan puhua vielä erityisesti tietoisesta ja muistavan mielen merkityksestä. Voidaankin kysyä, edellyttääkö etäkonserttiin ”osallistuminen” tietoisuutta etäyhteydestä? Tai millaista tietoisuutta? Henkilöstön näkökulmasta ”konsertti-instituution” asettamat standardit normaalille käyttäytymiselle eivät asetu enää ikäihmisten maailman standardiin muistisairaiden yksikössä. Laitosasukkaan figuuri on yhdenlainen ihanne aktiivisesta, kokonaisuudesta yksilöstä, jonka käsitys todellisuudesta on vallitsevien normien mukainen. Se vaikuttaa usein henkilöstön toimintaan ja valintoihin laitoksen arkipäivässä. Tästä huolimatta valtaosa vanhainkodin etäkonserttiin osallistuneista asukkaista oli muistisairaita. Etäkonsertista saattoi siten nauttia, vaikka ei ymmärtänytään etäyhteyden merkitystä. Konsertin mielekkyyttä tulee tarkasteltua tästä syystä pääasiallisesti yhteisöllisenä tapahtumana, mutta sen alkupe-
räinen tarkoitus nimenomaan kulttuurilaitoksen oman tarjonnan saavutettavuutta lisäävänä hankkeena ei täysin toteutunut.

Laitoksiin tarjotut kulttuuripalvelut itsessään kuvastavat palvelun tarjoajien käsityksiä ja oletuksia kohderyhmästä. Etäkonsertti onnistui joidenkin yleisöjen kohdalla juuri siksi, että se pystyi tarjoamaan riittävän samaa kuin konserttitalossa kävijöille – eli toteuttamaan kulttuuria kaikille -periaatetta. Toisaalta kuitenkin juuri etäyleisöjen erityisyyden ja moninaisuuden huomioiminen sekä laitosten omien toimintajärjestysten tunteminen olisivat voineet tuottaa useampia asiakkaita puhuttelevia kokemuksia. Tämä vaatii kuitenkin paljon vuoropuhelua kulttuurialan sekä sosiaali- ja terveysalojen välillä, ja aitoa halua pohtia myös saavutettavuuden edistämisen motiiveja. Etäkonserttihankkeessa laitosten asiakkailta ei kysytty, haluavatko he tällaista toimintaa ja päätökset konserteista tehtiin hoivalaitosten ylimmässä johdossa. Tulevia konsertteja varten asiakkaiden tarpeita ja kiinnostuksen kohteita kuitenkin kartoitettiin, mikä lienee peruslähtökohta, jos konserteista halutaan tehdä mahdollisimman monen kannalta mielekäs tapahtuma.

Johtopäätökset

Aineistoa lukiessamme huomasimme, että sekä kulttuuri- että sosiaali- ja terveysalan laitosten henkilöstön tulkinnat koskevat nimenomaan laitoksissa asuvien tarpeita ja haluja, mutta myös kykyjä suhteessa järjestettyyn toimintaan. Heihin kohdistuu ajatus puutteesta, että he ovat taidetta ja kulttuuria vailla. Ei-osallistujan (vammaisen, laitoksessa asuvan tai muulla tavalla esteellisen) figuuri tarvitaan perustelemaan saavutettavuuden edistämistä ainakin silloin, kun taide ja kulttuuri nähdään essentiaalisena, positiivisena ihmisen elämään kuuluvana asiana ja oikeutena. Samalla kulttuuriin osallistumattoman figuuriin kiinnittyi muun muassa syrjäytymisvaaran merkityksiä, ja jos tarkastelemme taiteen ja kulttuurin saavutettavuutta onnellisuusobjektina, tarjoaa tämän objektin läheisyys kulttuuriin osallistumattomalle lupauksen yhteiskuntaan osalliseksi pääsystä ja palvelun järjestäjälle nautintoa hyväntekeemisestä.

Kulttuurilaitoksen henkilöstö hahmotti etäkonserttihankkeen osana laajempaa esteettömyys- ja saavutettavuustyötä, johon on kuulunut jo laitoksen rakennusvaiheesta lähtien fyysisen esteettömyyden huomioiminen sekä taloudellisten esteiden huomioiminen edullisten lipunhintojen muodossa. Toiminnan taustalla oli laitoksen omistavan kaupungin strategia sekä talon oma strategia ja arvot, johon kuuluu palvelujen tarjoaminen kaikille. Uusien yleisöjen tavoittelulla on myös taloudellinen arvo, jotta laitos voi jatkaa toimintaansa. Tähän kytkeytyvät edelleen toimintakulttuuri ja -arvot sekä niistä viestiminen ulospäin. Samalla etäkonserttihankkeessa kokeiltiin palvelujen tuottamista talon ulkopuolelle teknologian avulla, jolla on myös kaupallisia ulottuvuuksia sekä mahdollistettiin henkilöstön työn merkityksellisyyden kokemuksia osallistumalla hyvän tekemiseen.

Osana toimintansa markkinointia kulttuurikentän toimijat saattavat synnyttää tarpeen palvelustaan jonnekin, missä kulttuurihallinnon toimijat katsovat ihmisten olevan vailla heidän tarjoamia palveluita. Kulttuurin saavutetta-

vuuden lisäämisessä onkin pyrkimyksiä, joiden saavuttaminen ei yksioikoisesti tuota lisäarvoa niiden kohteelle – saavutettavuus on ideaali ja pyrkimys, johon pyritään vastaamaan tuottamalla lisää ja monipuolisempaa kulttuuri- ja taidetarjontaa sellaisille ryhmille, joiden nähdään olevan tämän tarjonnan ulkopuolella.

Sosiaali- ja terveysalan laitosten henkilöstön haastatteluissa laitoksissa kulttuuriin osallistujan figuuriin on kiinnittynyt käsitys aktiivisesta yksilöstä, jonka käsitys todellisuudesta on valitsevien normien mukainen ja joka pystyy osallistumaan tarjottuihin kulttuuri- ja taidepalveluihin, ja jonka elämänlaatua kulttuuri ja taide voivat parantaa.

Saavutettavuustoimia voidaan ajatella kulttuuripoliittisena strategisena toimeksiantona, mutta laitoksissa tehtävä toiminta suhteutuu poliittisiin tavoitteisiin erilaisten tekijöiden risteyksessä. (Colliander, 2017; ks. myös Virolainen, 2015, s. 40–41.) Tutkimuksemme osoittaa, että kaikki saavutettavuustoimien kohteena olevat henkilöt eivät aina päädy tuotetun kulttuuritoiminnan äärelle. Tähän vaikuttavat kulttuuritarjonnan saatavuuden lisäksi muun muassa laitossympäristön toimintajärjestys, yksilöiden psyykkinen ja fyysinen vointi, henkilöhistori-

at ja kiinnostuksen kohteet (Colliander, 2017.) Saavutettavuuden ideaaliin sekoittuu myös muun muassa taloudellisia perusteluja.

Väitämme, että taiteen ja kulttuuriin kokeamiseen ja vaikutuksiin kiinnitettyjen positiivisten merkitysten, arvojen ja tunteiden toisto ja kierto niin kulttuuripoliittisissa strategioissa, projektihakemuksissa ja -kuvauksissa kuin tutkimustenkin lähtökohdissa tekee saavutettavuuden kriittisen arvioimisen vaikeaksi. Saavutettavuus ei toteudu tyhjiössä, eikä siten toteutumistakaan voi arvioida yksinomaan tiettyjä saavutettavuuden kriteereitä ja indikaattoreita seuraamalla. Ehdotamme, että tutkimuksessa tulisikin kiinnittää huomiota diskurssien ja käytäntöjen risteyksessä syntyviin saavutettavuuden ymmärryksiin kussakin toimintakontekstissa erikseen. Analyysimme pohjalta väitämme, että kriittisen vammaistutkimuksen ehdottama käsitys saavutettavuudesta tulkintana mahdollistaa monenlaisten arvojen, ihmiskäsitysten ja normien huomioimisen arviointaessa saavutettavuustoimien onnistumista. Toivottavasti siitä seuraa myös entistä yhdenvertaisempia käytäntöjä taiteen ja kulttuurin kentille.

Lähteet ja kirjallisuus

Tutkimusaineisto

PP1 Ikäihmisten palvelukeskus, Pirkanmaa, henkilökunta. 2.12.2013. Haastattelija Marjukka Colliander.
PP2 Ikäihmisten palvelukeskus, Pirkanmaa, henkilökunta. 13.1.2014. Haastattelija Marjukka Colliander.
VK Vanhainkoti, Pirkanmaa, johtaja. 16.12.2015. Haastattelija Marjukka Colliander.
IH Ikäihmisten hoitolaitos, Pirkanmaa, ohjaajat. 14.1.2015 Haastattelija Marjukka Collian-

der.
IH Ikäihmisten hoitolaitos, Pirkanmaa, hoitajat. 17.1.2015 Haastattelija Marjukka Colliander.
TT1 Tampere-talo, tekniikan osasto. 3.10.2013. Haastattelija Anne Teikari.
TT1 Tampere-talo, tekniikan osasto. 22.1.2014. Haastattelija Anne Teikari.
TT2 Tampere-talo, tekniikan osasto. 3.10.2013. Haastattelija Anne Teikari.

- TTT2 Tampere-talo, tekniikan osasto. 13.2.2014. Haastattelija Anne Teikari.
- TTO1 Tampere-talo, ohjelmaosasto. 4.10.2013. Haastattelija Anne Teikari.
- TTO1 Tampere-talo, ohjelmaosasto. 13.1.2014. Haastattelija Anne Teikari.
- TTO2 Tampere-talo, ohjelmaosasto, 17.6.2014. Haastattelija Anne Teikari.
- TJ Tampere-talo, johtaja. 8.10.2013. Haastattelija Anne Teikari.
- TJ Tampere-talo, johtaja. 25.2.2014. Haastattelija Anne Teikari.

Tutkimuskirjallisuus

- Ahmed, S. (2010). *The Promise of Happiness*. Durham & London: Duke University.
- Ahmed, S. (2004). *The Cultural Politics of Emotion*. New York: Routledge.
- Ahmed, S. (2000). *Strange Encounters. Embodied Others in Post-Coloniality*. London & New York: Routledge.
- Björklund, L. & Sarlio-Siintola, S. (2010). Inhimilliset toimintavalmiudet suomalaisessa hyvinvointipolitiikassa. Teoksessa H. Hiilamo & J. Saari (toim.) *Hyvinvoinnin uusi politiikka – johdatus sosiaalisiin mahdollisuuksiin* (38–70). Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Colliander, M. (2014). *Kulttuuri ja hoiva kohtaavat. Etäkohteiden henkilökunnan toimijus Etäevent-konserttien pilotoinnissa*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö.
- Colliander, M. (2017). Kulttuuri ja taide hoivailaitoksessa. Laitosarjen ja kulttuuritoiminnan ideaalien kohtaamisista. *Sociologia*, 54 (3), 305–321.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: a social critique of the judgment of taste*. Cambridge: Harvard University Press.
- Garland-Thomson, R. (1996). *Extraordinary Bodies. Figuring Physical Disability in American Culture and Literature*. New York: Columbia University Press.
- Hamraie, A. (2012). Universal Design Research as a New Materialist Practice. *Disability Studies Quarterly*, 32 (4). DOI: 10.18061/dsq.v32i4.3246
- Heikkilä, R. (2016). Suomalainen kulttuuriosallistuminen ja eriarvoisuus. Ei-osallistujien jäljillä. *Kulttuuripolitiikan tutkimuksen vuosikirja 2016*, 6–19.
- Honkasalo, M-L. & Laukkanen, A. (2015). Osallisuus ja yhteisöllisyys hyvinvointia edistämässä. Taiteen ja kulttuurin vaikuttavuuden arviointi EU-hankkeissa. *Kulttuuripolitiikan tutkimuksen vuosikirja 2015*, 24–41.
- Huhta, H. (2012). *Maahanmuuttajana suomalaisessa vankilassa. Etnografinen tutkimus vankilasta-arjesta*. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 5/2012.
- Johanson, K. & Glow, H. (2015). A virtuous circle: The positive evaluation phenomenon in arts audience research. *Participations: Journal of Audience and Reception Studies*, 12 (1), 254–270.
- Kawashima, N. (2006). Audience development and social inclusion in Britain. Tensions, contradictions and paradoxes in policy and their implication for cultural management. *International Journal of Cultural Policy*, 12 (1), 55–72.
- Kirkpatrick, B. (2012). “A Blessed Boon”: Radio, Disability, Governmentality, and the Discourse of the “Shut-In,” 1920–1930. *Critical Studies in Media Communication*, 29 (3), 165–184. DOI: 10.1080/15295036.2011.631554
- Laes, T. (2017). *The (im)possibility of inclusion. Reimagining the potentials of democratic inclusion in and through activist music education*. Helsinki: Sibelius Academy of the University of the Arts Helsinki. URL: <http://ethesis.siba.fi/files/nbnffe201705096359.pdf> (Haettu 31.5.2017)
- Lahtinen, E., Sokka, S. & Jakonen, O. (2016). *Yhdenvertainen kulttuuri! Selvitys vammaisyhteisöjen kulttuuritoimintaan ja kulttuurin saavutettavuuden edistämiseen myönnettävistä valtionavustuksista*. Cuporen verkkojulkaisu 41. Helsinki: Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore. URL: https://www.cupore.fi/images/tiedostot/2017/cupore_yhdenvertainenkulttuuri.pdf
- Lehikoinen, K. (2017). Justifying the arts in health and care in Finland: A discourse analytic inquiry. *Cogent Arts & Humanities*, 4 (1345048), 1–11.
- Majewski, J. & Bunch, L. (1998). The expanding definition of diversity: accessibility and disability culture in museum exhibitions. *Curator*, 41, (3), 153–160.
- Mannevuori, M. (2015). *Affektitehdas. Työn rationalisoinnin historiallisia jatkumia*. Annales Universitatis Turkuensis C 406. Turku: Turun yliopisto.
- OPM (2006). *Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus. Opetusministeriön toimenpideohjelma 2006–2010*. Helsinki: Opetusministeriö.
- OPM (2004a). *Taide tarjolle, kulttuuri kaikille. Vammaiset ja kulttuuri -toimikunnan ehdotus*

- toimenpideohjelmaksi. Opetusministeriön julkaisu 2004:29. Helsinki: Opetusministeriö OPM (2004b). *Projektipolitiikasta kaikki huomioivaan kulttuuripolitiikkaan? Katsaus vammaiskysymyksiin Pohjoismaiden kulttuuripolitiikassa 2000–2003*. Alkuteos: Från projektolitik till en inkluderande kulturpolitik? Uppdaterad översikt över handikappfrågor inom kulturpolitiken i de nordiska länderna, 2000–2003. Nordiska handikappolitiska rådet. Helsinki: Opetusministeriö, Vammaiset ja kulttuuri -toimikunta.
- OPM (2002). *Kulttuuria kaikille. Esitys vammaiskulttuurin ja kulttuurin saavutettavuuden edistämiseksi*. Opetusministeriön työryhmien muistioita 2002:30. Helsinki: Opetusministeriö.
- Penketh, C. (2017). 'Children see before they speak': an exploration of ableism in art education. *Disability & Society*, 32 (1), 110–127. DOI:10.1080/09687599.2016.1270819
- Rantanen, A. (2015). "Se on valtava rentoutustapahtuma". *Etäevent-konserttien vaikutukset etäyleisöjen arkeen osallisuuden ja toimijuuden näkökulmista*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. Viestinnän median ja teatterin yksikkö.
- Rautiainen-Keskustalo, T., Raudaskoski, S., Colliander, M., Pimiö, A., Rantanen, A., Teikari, A. (2014). Moniaineksinen etäkonsertti: neksusanalyysi musiikillisen toiminnan tutkimusmetodinä. *Musiikki*, 44 (1–2), 6–28.
- Reeves, M. (2002). *Measuring the Economic and Social Impact of the Arts: a review*. Arts Council England. URL: <http://www.combined-arts.com/wp-content/uploads/2012/07/340.pdf> (Haettu 30.5.2017)
- Schildrick, M. (2012). *Critical Disability Studies: Rethinking the Conventions for the Age of Postmodernity*. Teoksessa N. Watson, A. Roulstone & C. Thomas (toim.) *Routledge Handbook of Disability Studies* (31–41). London: Routledge.
- Small, C. (1998). *Musicking: The Meanings of Performing and Listening*. Hanover: University Press of New England.
- Stevenson, D., Baling, G. & Kann-Rasmussen, N. (2017). Cultural participation in Europe: shared problem or shared problematisation? *International Journal of Cultural Policy*, 23 (1), 89–106. DOI: 10.1080/10286632.2015.1043290
- Teikari, A. (2016). *Saavutettava etäkonsertti ja konsertti-instituution uudet määritelmät*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. Viestinnän, median ja teatterin yksikkö.
- Titchkosky, T. (2011). *The Question of Access. Disability, Space, Meaning*. Toronto: University of Toronto Press.
- Tähti, T. (2017) Vanhustyön lähiesimies musiikillisena toimijana. *Etnomusikologian vuosikirja 2017*, 29, 1–29.
- Vaahtera, E. (2012a). Vammaistutkimusta vammattomuudesta? Teoksessa T., Oikarinen & H., Pölkki, H. (toim.) *Näkökulmia vammaisuuteen* (84–91). Helsinki: Tukikeskus Hilma & Vammaisfoorumi ry.
- Vaahtera, E. (2012b). Vammaisuuden tutkimuksesta kriittiseen kyvykkyyksien tutkimukseen. *Naistutkimus*, 25 (1), 41–45.
- Walmsley, B. (2013). Co-creating theatre: authentic engagement or inter-legitimation? *Cultural Trends*, 22, (2), 108–118. DOI: 10.1080/09548963.2013.783176
- Vehmas, S. (2014) Vammaisuus ja yhteiskunnallisesti luodut haitat. *Janus*, 22 (1), 84–88.
- Virolainen, J. (2015). Kulttuuriosallistumisen muuttuvat merkitykset. Katsaus taiteeseen ja kulttuuriin osallistumiseen, osallisuuteen ja osallistumattomuuteen. Cuporen verkkojulkaisu 26. Helsinki: Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore.

Internetlähteet

Tampere-talo. Toimintakertomus 2012. http://tampere-talo.smartpage.fi/fi/toimintakertomus-2012/files/00551_Tretalo_toimintakertomus2012_opti.pdf (Luettu 30.1.2018.)

Loppuviitteet

1. Saavutettavuuden edistämistyön vaiheita suomalaisessa kulttuuripolitiikassa selvitetään haastattelu- ja kyselyaineiston avulla Cuporen raportissa Yhdenvertainen kulttuuri! (Lahtinen, Sokka & Jakonen, 2016).
2. Tutkimus on toteutettu osana Suomen Akatemian Strategisen tutkimuksen neuvoston *Tasa-arvoinen yhteiskunta* -ohjelmasta rahoittamaa *ArtsEqual*-projektia (293199).
3. Lisää tutkimustietoa vuosina 2013–2015 kerätystä aineistosta löytyy julkaisuista Colliander, 2014; 2017; Rautiainen-Keskustalo & al., 2015; Rantanen, 2015; Teikari, 2016.

4. Välitetyt konsertit olivat tavanomaisia Tampere-talon ohjelmiston konsertteja. Konsertti kuvattiin Tampere-talossa robottikameroilla, ja se suoratoistettiin internetin välityksellä etäkoh-teisiin sosiaali- ja terveysalan laitoksiin. Siellä konsertti esitettiin valkokankaalta tai televisio-ruudulta etäyleisölle.
5. “*Meet and Greet*” voi olla esimerkiksi konsertin yhteydessä järjestetty tilaisuus, jossa artisti ja yleisön edustaja tapaavat. Etäkonsertissa tuokio järjestettiin internetin välityksellä ja siitä puhuttiin yleisesti *Meet and Greet* -tuokiona.
6. Kulttuurista osallistumista kartoittaneissa tutkimuksissa huomio on kuitenkin kiinnittynyt enimmäkseen niihin, jotka osallistuvat, ja osallistumattomuuden syyt ovat jääneet enemmän arvailujen varaan. (Johanson & Glow 2015; Heikkilä 2016.) Rie Heikkilä on tutkimuksis-saan suomalaisten kulttuuriin osallistumisesta hahmottanut kolmenlaista passiivisuutta: osallis-tumattomuuttaan valittelevat, välinpitämättömät passiiviset ja vihamieliset passiiviset. Tutki-muksessa osallistumattomuus ei kytkeytynyt yksioikaisesti yhteiskunnalliseen asemaan, vaan siihen vaikuttivat myös läheiset ihmissuhteet, ammatti-identiteetti, asuinpaikka tai elämänti-lanne. (Heikkilä, 2016, s. 10.)
7. Engl. Virtuous circle of positive evaluation.